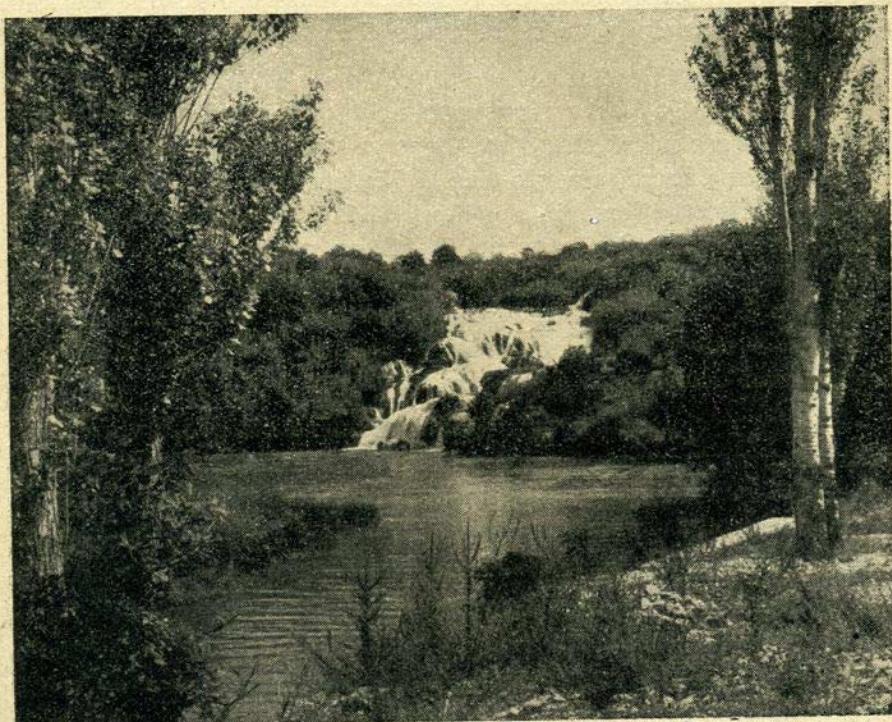

Izlet na gornje slapove Krke

Osvanulo je divno majska jutro. Četica ljubitelja prirode sakupila se ispred kamiona lijepo uređenog sa šatorom gore i odostraga, taman onako kako nam treba protiv kiše i prašine. Pet je sati — krećemo. Režemo solinski asfalt, i penjemo se uz gordi Klis. Pod nama se pružila čista jutarnja panorama sa lijepim pogledom na

Slapovi Krke

splitsko polje i otoke. Sunce već izlazi, pa je šteta što se ne uputisemo i ranije. Nestaje panorame i odjednom evo nas na junačkom historijskom Klisu, poprištu junačkih megdana od najstarijih vremena pa do danas.

Na desno gordo se uzdiže sivi masiv starca Mosora koji iz bliza ne izgleda baš tako jednolik i monoton kao kad ga gledamo iz Splita. Siječemo ravno Dugopolje i evo nas u Sinju, ponosnom čuvaru

sinjske krajine u borbi s Turcima. Ne zaustavljući se grabimo dalje prema Vrlici gdje se već sve zeleni. Pred Vrlikom stajemo da se malo odmorimo. Neki kreću prema mjestu, a drugi prema izvoru ljekovite vode. Punimo čuturice tim lijekom i idemo prema mjestu gdje nas ona druga grupa čeka već u kamionu. Poznate lijepe narodne nošnje u Vrlici nismo imali prilike vidjeti, jer je bilo još rano jutro.

Krećemo dalje. S jedne strane koči se Svilaja, a sa druge Troglav i Dinara. Po uzanom ali dobrom putu stižemo na izvor Krkića, a odatle dalje kroz krasnu malu dolinicu na vodopad Krkića, tzv. Topoljski slap, 22 m visine. Tu na okuci nasuprot slalu zaustavljamo se i divimo krasoti prirode. Sam slap zna ljeti skoro sasvim presušiti. Neki naši silaze dolje da se rashlade. Tu na dnu pećine je glavno vrelo Krke.

Ostavljamo joj izvor i puštamo neka mirno teče Kninskim poljem i neka zaobiđe Knin, a mi ćemo se opet niže s njom ponovno sastati. Kroz četvrt sata eto nas u Kninu. Ovo je već treći grad junačke prošlosti i krvavih megdana. U Kninu i okolici odigrale su se i u ovom ratu najveće borbe. Danas on pruža jako tužan izgled, jer je mnogo porušen bombardiranjem. Prelazimo preko terena na kojima se je vodila neprekidna borba partizana sa Nijemcima u povlačenju. Svugdje se nalaze ostaci oružja i kola, a i nevidljivih grobova. Jedan drug oficir priča nam o toku borbe.

Predosmo daljnijih 16 km i zaustavljamo se ispred lukova nekadašnjeg rimskog logora. Jedino ta dva luka i nešto skoro nevidljivih temelja ostaci su minulog latinskog doba. Narod to mjesto zove »Šuplja crkva«. Svlačimo se u laganje odijelo, jer tu prestaje vožnja, a naš kamion produžuje u Kistanje gdje će nas čekati.

Gledajući okolicom na sve strane vidimo samo sivi, pusti, ravni krš — kameni polje. Nitko ne bi rekao da se ovdje dolje prema jugu probija kroz kameni rijeka Krka. Prelazimo od ceste preko polja i ograda nekoliko stotina metara i odjednom se nađemo na rubu kao nožem urezane doline. Dah nam zastaje od udivljenja. Daleko lijevo u dolini ljeska se Bjelober ili Čorić jezero sa vodopadom Brljanom. Tu se Krka raširila u jezero 1300 m dug, a 400 m široko. Desno dolje čuje se buka drugog slapa. Silazimo uzanom strmom stazom niz romantičnu klisuru i evo nas na slalu Manojlovcu. Slap je divan, visok 32 m i potsjeća nas na slapove Plitvica. Milijarde sitnih kapljica svjetlucaju se na zrakama sunca hlađeći nam tijelo. Uspinjemo se malo više do drugog slapa. Na njegovu rubu šćućurio se mali trošni mlin da samelje ono malo »mûke i mûke«.

Oči ne mogu da nam se odijele od krasnog prizora. Preko meke sadre i okapine pljušti voda, a mahovina, bršljan, lišaji i vilinkosa stvaraju sa vodom zeleno-bijele zavjese. Pozadina ove divne slike je kao nožem usječena dolina — to je naš Kolorado. Dolina Krke jedna je od najljepših u Evropi.

Slapovi Krke

Iza litica spuštamo se uz samu rijeku i gazimo po ljetnom sprudu preko mlade trave uz vrbe jadikovke i topole obrasle bršljanom. Lijevo preko rijeke zeleni se bjelogorica, a desno se dižu okomite stijene do kojih sižu samo ptice.

Pri kraju spruda u hladovini vrba, uz šum rijeke i vodopada otvaramo naše uprtnjače i započinjemo sa prvim većim obrokom. Oko podne krećemo dalje i kroz četvrt sata evo nas nad slapovima Rošnjaka i Miljacke. U zabiti i romantičnoj pustoši spuštaju se ovi slapovi na četiri stepenice, koje kao da su istesane iz bijelog mramora. Visina im je 31 m. Okolo se zelene mali pašnjaci, obrubljeni trstikom i šašom. Malo dalje među stablima nalazi se električna centrala, koja daje struju Šibeniku i okolnim tvornicama. Centrala crpi vodu iz Manojlovačkog slapa, pa čak i iz Brljana.

Sada počinje uspinjanje i zaobilaženje rijeke, jer se tu ona strmo probija, pa je uz nju težak i opasan prolaz, pogotovo kad obiluje vodom. Uspon nije velik, nešto oko 200 m, ali podnevno sunce pri-

lično peče. Srećom oblaci češće prekriju sunčeve zrake i tako nas štite. Taj »uspon« je bio jedina teškoća cijelog puta. Skrećemo na lijevo i doskora eto nas u selu Čučevu.

Čučovo je bio bogati grad bribirskih knezova, a kasnije za vrijeme Turaka stolno mjesto Muhamed bega Ljubunčića, velikog tironina raje u XVII. vijeku. Kažu da se i danas, poslije 400 godina, mogu vidjeti podzemni zatvori kule Trošenj, odakle su bacane žrtve u rijeku, koja ih je nosila do manastira Aranđelovca gdje su ih kaluđeri pokapali.

I u ovom ratu je Čučovo odigralo važnu ulogu, jer su se u njemu skupljali partizani i vodili ogorčenu borbu sa neprijateljem.

Prošli smo kroz selo i u brzom tempu silazimo prema Krki. Najednom stanemo, jer smo došli do ruba litice, a dalje nema puta. U traženju prošlo je pola sata. Opet uzbrdo, pa nizbrdo, zaobiđosmo litice, pa strmo na sprud Krke. Cvjetni, zeleni sprud pružio se daleko u nedogled, kao krasni čilim kojega može da otka samo majka priroda. Sav je posut bijelim cvijećem kojega moramo da gazimo ako hoćemo da prođemo. Usput konstatiramo žalosnu činjenicu, da mnogi od nas planinara hoda kao sa zastrtim očima i da nema pojma o prirodopisu, geologiji, zemljopisu, povijesti i t. d. Kad bi se mi svi ugledali u našeg pokojnog, neumornog profesora i predsjednika Girometu, ne bi sumnjali o nazivima cvijeća i drveća, vrsti kamenja ili povjesnim činjenicama.

Sa spruda stupamo opet na čvrsto tlo. Sunce je već zašlo potpuno za oblake, ali je na našoj koži ostavilo svoje tragove.

Uz vrbovu obalu punu šaša idemo prema uspavanom manastiru. Odjednom zastajemo očarani slikom koja se pojavila pred nama. Kroz šaš i travu ljeska se zelenoplavo ogledalo vode, a na suprotnoj obali punoj cvijeća pasu šarene krave i telad, dok podalje sviraju čobani i čobanice na fruli i bacaju se junačkog kamenja s ramena. U pozadini diže se strmo šumovito brdo, a sve to skupa se ogledava u vodi rijeke. Jedva smo se otrgnuli od tog divnog motiva i produžili dalje.

Evo nas pred pravoslavnim manastrom Aranđelovcem. Naokolo vlada tišina, dok ulazimo u malo popločeno dvorište sa vodoskokom u sredini. Okružuju ga otvoreni trijemovi i hodnici obavijeni bršljanom. Manastir je sagrađen na temeljima starog eremitskog samostana, a ima bizantsku crkvu sa renesansnim zvonikom. Spomen-ploča kaže da je to zadužbina Jelene, žene Mladena Šubića, a sestre cara Dušana Silnog.

Izlazi iguman, koji nas vodi okolo i tumači. Zanimljiva je biblioteka, koja ima vrijednih rukopisa i knjiga, među ostalim staroslovenski osmoglasnik ruske edicije iz 1537. g. Manastir ima crkvenu odjeću sa bizantinskim vezivom, te mnoge ikone i predmete velike vrijednosti. Posjetimo zbornicu, trpezariju, gostinjsku sobu, upravu i ostale dvorane. Sve sobe i hodnici puni su krasnih starih slika. Iguman nam priča opširno o povijesti manastira, pozivajući nas da se malo okrijepimo, ali nama se žuri u Kistanje, jer je vrijeme već bilo dosta odmaklo.

Na povratku se opet polako, ali strmo uspinjemo. Za nama u dolini ostaje krasni motiv Krke i manastira. Izveremo se napokon na vrh kod t. zv. Stare kule. Kao da smo izašli iz podzemnog čarobnog carstva vila i bajki i došli u obični smrtni svijet. Oko nas je opet siva i gola kamena pustinja. Daleko dolje nastavlja Krka svoj čarobni tok. Koliko toga još nismo vidjeli: Raški slap, otočić Visovac, ušće Čikole, Skradinski buk, Prokljansko jezero, te ulaz u Šibensku luku. Čvrsto smo odlučili da i drugi dio toga što prije vidimo.

Po ravnoj cesti dolazimo oko 5 sati popodne u Kistanje. Tu nas dočekuje naš kamion. Još želimo da kušamo kistanjsko dobro vino i završimo ostatke iz naših uprtnjača. To nam vraća snagu u noge i grla.

Oko 6 sati kamion kreće, jureći da nadoknadi vrijeme. Putem pričamo o doživljajima, malo pretjerujući, jer lovci, ribari i planinari vole »zaobići istinu«. Nikad se nije čulo da je planinar rekao kako je bilo na izletu ružno, ili da se je umorio, ili da nije video neku neobičnu životinju i slično. Ali eto mi jedni drugima oprštamo, jer smo svi jednaki.

Auto se trese od šale i pjesama. Pred sam mrak preko Bribirske mostine stižemo u Skradin, staro historijsko mjesto još iz rimskog doba, a kasnije sjedište Liburnije. Pet minuta odmora i već krećemo preko Unrinog pontonskog mosta prema Lozovcu u Šibenik, kamo ulazimo uz pjesmu preko velikog korza. Kratko odsjesmo u lijepo uređenoj kavani hotela »Krka«, a oko 9 sati krećemo dalje. Opet se čuje pjesma, pa onda sve manje i slabije, dok najposlije ne počinje drijemež. Hladni noćni vjetrić ugodno struji kroz kamion. Prelazimo Boraju, Papratnicu i Trogir i oko ponoći smo u Splitu. Prevalili smo oko 230 km.

Ovo je bio jedan krasan, ali nažalost rijedak izlet. Nije bio baš sasvim planinarski, ali ljubiteljima prirode bila je neobično ugodna promjena naći se u moru sočnog zelenila, nakon redovnog obilaženja pustog našeg dalmatinskog krša, gdje su doline i ravnice isto tako kameni more.

Zimski uspon „Hanzovom poti“ na Prisojnik — 2547 m*

Stupajući ugaženim i raskvašenim tragom na začelju »procesije« planinara, stigli smo u predvečerje do planinarske kuće na Gozdu, u kojoj se nalazila osim nas četvorice, samo još grupa od pet zagrebačkih planinara.

Slijedeće jutro, čim smo zatvorili za sobom vrata planinarske kuće, nemilosrdno je obračunalo sa zadnjim tragovima sna na našim licima, pojačavajući razumljivu i u ovoj zgodji najugodniju želju, da se opet čim prije vratimo u još tople ležaje na potkrovlu kuće. Napolju je, u tamnoj februarskoj noći, silovito duvao hladan sjevernjak, drmajući u pravilnim intervalima suhim krošnjama smreka, koje su tužno ječale, i nosio u prozirnom oblaku sitne iglice snijega, koje se uvlače gdje god zaželete.

Još nije svanulo. Jasan snop zraka baterijske lampice probija mutno svjetlo zimske zore crtajući na pomicnom snijegu četiri neprirodno velike sjene, i osvjetljava nesigurnu površinu snijega, koja pokriva nisku klekovinu u jarugi pod stijenom.

Natovareni naprtnjačama, teško se probijamo, propadajući često i do pasa, sve dok nismo stigli do tvrdog snijega na padini, koja je u ljetu točilo, a koja vodi do pod sam ulaz u stijenu. Izgubili smo oko pola sata, tražeći u polumraku ulaz u stijenu, gdje inače ljeti vodi markirani i osigurani put, dok konačno nismo naišli, baš kada se je i razdanilo, na maleni komadić čeličnog užeta, koji je izronio i opet nestao pod tvrdim i ledenim oklopom.

Navezani po dvoje u dvije grupe, pažljivo se osiguravajući, prolazimo oprezno po niskim i zasježenim policama daleko u desno, hvatajući se katkada za dijelove užeta, koji se od vremena do vremena pokažu iz snijega.

Prošavši taj početni dio, uspinjemo se okomito po desnom rubu jaruge, kojom ljeti curi tanki slap, do mjesta gdje stoji tabla »Hanzova pot«. Snijeg je u tom dijelu dubok i sipak, a vjetar ga nemilosrdno razgoni na sve strane, sipajući nam ga u lice i u svaku najmanju pukotinu naših odijela. Sve se pomicе i klizi ispod nogu, a iza

* Uspon su izveli članovi Alpinističke sekcije Planinarskog društva Zagreb: Ivo Gropuzzo, Nino Kučan, Mirko Zgaga i Krešo Mihaljević, dne 27. i 28. II. 1949.

četvrtoga ostaje široki i razbacani trag kao da je prošla ralica. Hladnoća je neugodna, komadići rukavica ostaju prilijepljeni na zaledenim klinovima i užetima.

Napredujući tako po dubokom snijegu još oko pola sata, došli smo u prostrani zasježeni žlijeb, kojega dijeli od markantne kotline u prvoj trećini stijene niski obrasli greben na čijem dnu vodi mala polica u desno prema tamnozelenom zaledenom slapu.

Promatramo tu policu: obla je od napuhanog snijega, pa nam se čini lagana, i već usmjerujemo korake prema njoj. Ali ni jedan joj se ne približuje, već sva četvorica upiremo poglede prema produženju žlijeba, koji vodi okomito gore i zavija u desno, i tvrdoglavu se nastojimo uvjeriti, da je baš tu prolaz u kotlinu iza ruba. Naporno se probijamo preko zaledenih stijena u žlijebu, pokrivenih tankom naslagom snijega, opet propadamo u duboki snijeg i dovlačimo se do prostrane rupe, htijući da se desno preko raspucalog kamenja dokopamo kotline.

Polagano metar po metar napredujemo u desno, kamen nam se drobi pod nogama, zubi dereza nesigurno zahvaćaju u nestabilnu površinu, a i prsti nam već otkazuju poslušnost. Tu nema prolaza.

Htjeli bismo natrag do rupe, zavidno gledamo Mirka koji sjedi u njoj i osigurava nas, ali ona je nažalost već 20 metara iza nas, a ispod nas je žlijeb koji završava kod slapa u dubini od skoro 200 metara. Minute traju kao vječnost, puževom brzinom približujemo se rupi, katkada držeći se samo na rukama, dok noge grozničavom brzinom traže uporište. Ali znamo, da moramo natrag do rupe, jer to je jedini izlaz.

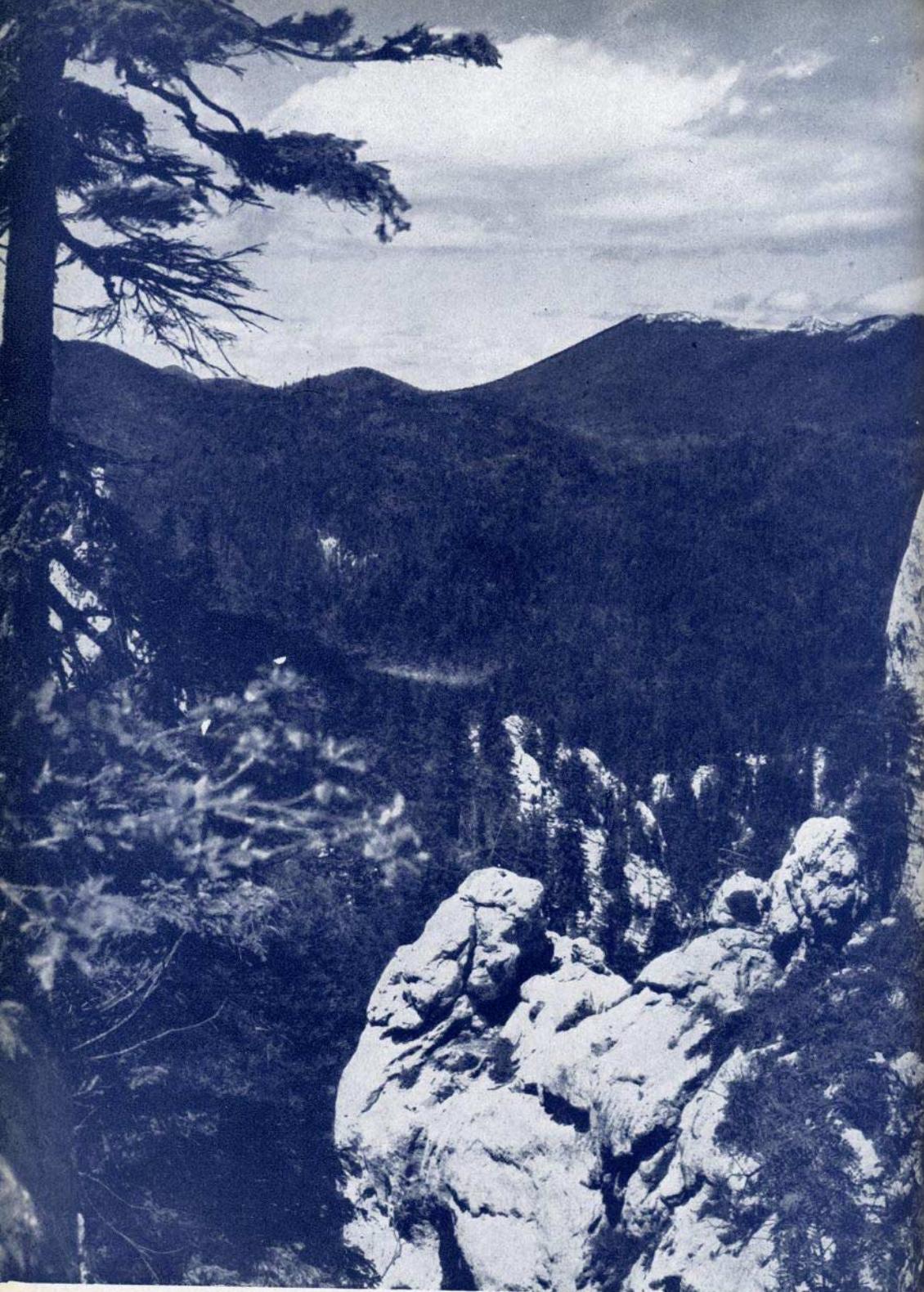
Ni hladan vjetar nije bio dovoljno jak, da osuši debele kapljice znoja na našim licima, kada smo drhtavih ruku i nogu konačno prisjeli u rupu.

Nakon kratkog vremena opet smo stajali kraj police, kojom smo trebali proći već prije puna tri sata. Kratak zavoj iza ruba grebena i za manje od 5 minuta našli smo se u kotlini. Tvrdi snijeg u kotlini omogućio nam je, da smo je veoma lako savladali i doskora smo stajali na raskršću puteva na okno i daljem nastavku »Hanzove poti« direktno na sam vrh Prisojnika.

Okomito prema gore, kuda vodi ljeti žicom i klinovima osigurani put, napredovali smo kroz duboki i mekani snijeg razmjerno brzo i došli na dugo snježište, koje vodi u lijevo sve do grebena, odakle se ugleda duboko dolje dolina Krnice. Snijeg je ovdje dobar i tvrd, ali je vjetar strahovit, tako da po grebenu puzimo u čućećem stavu. Prelazimo mali osigurani žlijeb i tada zavijamo po dubokom snijegu u desno.

Sinnovi Kyrklo

Bijele stijene: Pogled na Bjelolasicu

Moramo učiniti veliku prečnicu, gotovo jednako dugačku kao onu dolje u lijevo, kojom smo prošli pred više od jednog sata.

Sve je duboko zasneženo, a već se približuje i sumrak. Nalazimo pogodna mjesta za noćenje, ali ipak napredujemo dalje. Nadamo se da ćemo više gore, kada savladamo to prečenje, ipak naći neko mjesto za spavanje, jer sada nam je već jasno, da prije noći ne ćemo stići na vrh.

Upravo se mračilo, kada smo se našli pod zadnjim strmim žlijebom, koji vodi direktno gore na točilo pod samom stijenom vrha Prisojnika.

Pao je mrak. Gladni smo i umorni, htjeli bismo tu negdje postaviti šator, ali smo se prevarili u našem računu. Sve ovdje neugodno visi, strmo je, jasno nam je da tu ne možemo ostati. Šator se ne može nigdje postaviti, vjetar neugodno puše, hladnoća se sve više pojačava, a od Mojstrovke se približuju sivi snježni oblaci. Stajati čitavu noć na jednom mjestu isto tako nije moguće. Jedini izlaz nam je da napredujemo dalje dok ne stignemo na vrh, pa makar i noću, ili dok se možda ne namjerimo na pogodno mjesto za noćenje.

Tjesno navezani na udaljenost od par koraka, napredujemo prema gore, jedva se raspoznavajući u tamnoj noći. Dokle ćemo tako ići, ni sami ne znamo. Možda do vrha, možda do kakve rupe, a možda tako dugo — o tome nitko ne govori — dok ne sletimo naglo dolje odakle smo jutros krenuli.

Pomičemo se sve više, već vidimo stijenu samoga vrha, i na njezinom rubu, u malom oknu vedroga neba, sjajnu zvijezdu, koja nam se čini kao da nije beskrajno daleko u svemiru, nego da leži kao mala iskra na samom vrhu. Duboko dolje iza nas svijetle se okna zagrijane blagovaonice Erjavčeve koče, kroz koja su te večeri češće pogledavali zabrinuti pogledi na hladnu i zasneženu stijenu.

Prvi od nas zaokreće u lijevo. Naše oči uprte su željno u nejasnu konturu ljudske sjene, koja se s mukom probija kroz duboki snijeg, da nađe prolaz iz žlijeba ili kakvo mjesto za noćenje.

»Nemoguće« — jezovita riječ, koja se danas već toliko puta ponovila. Dobro. Idemo dalje ravno, negdje ćemo naći izlaz.

Mrkla je noć, već idemo po tami puna tri sata, i sami smo već uvjereni, da će to potrajati tako sve do vrha. Od stijene samoga vrha nismo udaljeni više od tridesetak metara.

Da ipak pogledamo nema li možda tamo između stijene i snijega kakova pukotina?

Tromim i umornim koracima vučemo se pod stijenu, ta danas već hodamo punih šesnaest sati, i tko zna da li ćemo što naći?

Ne sanjamo li možda nas trojica? Slabi i prigušeni glas Mirka, jedno deset metara iznad nas, najavio nam je, da je konačno, već skoro pred ciljem, pronađena mala rupa. Nažalost, u njoj je bilo mesta samo za jednoga. Ipak smo previše umorni, pa odbacujemo svaku pomisao, da bismo još dalje išli prema vrhu. Već ćemo nekako proširiti rupu i u njoj provesti noć.

Skoro pred ponoć, mrtvo umorni od kopanja, uvukli smo se u mali »Welzenbach« šator za četiri osobe, koji je rastegnut na četiri cepina, duboko pod snijegom, sa svih strana zaklonjen snijegom i stijenom, na visini od 2460 metara, ipak pružao sigurno sklonište za ovu noć. Položaj u njemu i nije baš suviše zavidan, jer kada smo unesli u njega sve naše stvari osim dereza, ostalo je za nas baš toliko prostora, da smo mogli u njemu čučati.

Dok je napolju oko naše rupe zavijao snažan vjetar, bubenjači grudicama snijega i leda po krovu našega šatora, unutra je bilo ugodno i toplo. Termometar je pokazivao $+12^{\circ}$ C, dok je izvan šatora bilo -18° C. Satovi odmiču nevjerojatno polagano, razgovor nam se čini kao teret, a svaki je iz doline ponio nešto što mu zaokuplja misli, i što ostavlja samo za sebe. Spavati ne možemo, savjeni smo u zapleteno klupko, a neprestano čučanje postaje doskora nepodnošljivo. Pred jutro nam je prestalo gorjeti i benzinsko kuhalo zbog pomanjkanja kisika.

Ukočenih udova od jutarnje hladnoće i neugodnog položaja dočekali smo tako i jutro. Malo kasnije samo su ostaci nagorjelog novinskog papira i cigareta označivali mjesto, gdje je punih dvanaest sati stajao šator sa četvoricom ljudi. Vani je nepodnošljivo hladno. Željezo dereza i cepina lijepi nam se za golu kožu. Mukom se probijamo kroz mekani snijeg u lijevo do mjesta gdje ljeti započinje kroz završnu stijenu osigurani put. Klinovi i žica tek mjestimično proviruju kroz snijeg, olakšavajući nam tako napredovanje.

Teren je teško prolazan zbog tanke naslage snijega na zaleđenoj kamenoj podlozi, i tih osamdeset metara stijene, koliko nas dijeli od vrha, a što se ljeti svladava za desetak minuta, zahtijevalo je od nas punih sat i pol ozbiljnog rada. Sam vrh je bio okružen visokim i gotovo okomitim zidom, preko kojega se penjemo do drvenog štapa, koji jedva izviruje iz snijega, a koji nam označuje svršetak trideset-satnog napornog boravka u sjevernoj stijeni Prisojnika.

Smiješnim kretnjama ugrijavamo zamrzle ruke i noge, i bježeći pred nepodnošljivim vjetrom silazimo ugodnim »trentskim« putem prema Erjavčevoj koći, koja nas neodoljivo mami i zove u svoju toplu unutrašnjost.

Fiziološke teškoće prigodom uspona na Mount Everest 8882 m. (Himalaja)

(*Nastavak*)

Duševne posljedice. Velike visine djeluju na duševan rad. Jedan je penjač tvrdio da mu je odlučnost otupila, nastupilo je smanjenje snage jake volje, a želja da dokući cilj bila je za vrijeme uspona sve manja i manja. Penjač Somervell ističe odsutnost zapažanja u visini iznad 7.500 m, dok penjač Bruce ističe oslabljenje sjećanja. S mnogo muke mogao se sjetiti pređašnjih događaja. Iznad 7.000 m njegove su predodžbe postajale sve više netočne. Sve je morao odmah zapisati, jer bi inače sve zaboravio ili iskrivio. Držim da smo svi osjećali duševnu mlijatost. Iako je namisao bila čista, ipak je izostajala čvrsta volja izvedenja. Bilo je daleko ugodnije sjesti nego li raditi neki posao koji je iziskivao duševni rad. Akoprem je duševni rad u velikim visinama tegotan, jaka volja može otkloniti tu poteškoću.

Spavanje. Nesanica je prema mojoj mišljenju veoma neugodna okolnost. Bilo je međutim ljudi koji nisu toliko trpjeli od nesanice, osim ako bi trpjeli od hladnoće. Penjač Bruce spavao je na visini od 6.360 m dvije noći uzastopce više od deset sati. Na 6.960 m budio se nekoliko puta u noći. U visini od 7.500 m spavao je dva sata na početku noći, zatim je slijedila duga besanica, a pred jutro bi ponovno zaspao. Uvijek je spavao sa podignutom glavom naučivši već u prijašnjim ekspedicijama da je to korisno. Penjač Norton prolazio je najbolje u pogledu spavanja. Vrlo je dobro spavao na visini od 8.185 m. Mora se istaknuti da besanica izazvana velikim visinama ne prouzrokuje ni nemirnost za vrijeme ležanja, ni umornost slijedećeg dana. Čovjek leži mirno i ne baca se desno ili lijevo, te ga ne napadaju uzinemirujući sni.

Osjećaj klonulosti na ledenjacima. Značajan događaj u predjelim Mount Everest-a je već poznata klonulost na visokim ledenjacima. Najosjetljivije osjećala se ta klonulost na Rongbuk ledenjaku i to naročito kad se prolazilo kroz široko ledeno korito na visini od oko 6.000 m. To je korito bilo istaknutog oblika sa ledenim zidovima sa svake strane, a urešeno je bilo na mnogim mjestima kao isklesanim visokim piramidama i tornjevima. U tom koritu nastajalo je neko svojstveno gubljenje energije, slabost u nogama i protivnost da se kreće dalje. Nije to bilo teško disanje uslijed velikog napora, već

jednostavni gubitak sile mišića. Čovjek se osjeća kao da će se srušiti, osjećao je da se jedva jedvice vuče, a ne da hoda uobičajenom snagom. Često je nastupalo i jako znojenje. Osjećala se jaka omara na kakvu nailazimo kod prijelaza kroz vruću i mokru džunglu za vrijeme kiše. Ova klonulost mišića nastupila bi odmah čim se stupilo na ledenjak, no brzo bi je nestalo čim bi prešli sa ledenjaka na stijene sa strane ili na morenu. Ta se je malakslost najjače osjećala usred dana kad je sunce bilo jako a nije bilo vjetra. Nije se osjećala u jutro ili na večer ili kad je dan bio oblačan.

Uzrok ove klonulosti može se lako protumačiti. Da bi nastupila potrebna je ledena površina na velikoj visini, sunce i miran zrak. Sunce naime topi površinski sloj leda, pa najniži sloj zraka postaje prezasićen vlagom koja se ne diže, jer se stalno ohlađuje dodirujući led. Kad čovjek kod ovakvih okolnosti stupa na ledenjak odmah nastupaju i posljedice.

Inače nismo zapazili da bi neke druge atmosferske okolnosti prouzročile ove simptome, koji se pojavljuju u velikim visinama. Slična pojava događa se i kod uspona na vrhove u većim visinama kad je atmosfera teška i vlažna, kad prijeti oluja, a nebo je tamno. Kod ovakvih uslova već na 5.500 m bili smo prisiljeni da nakon nekoliko učinjenih koraka hvatamo zrak dubokim disanjem i da opetovanje svakog časa stanemo radi odmora. I za ovu pojavu tumačenje je isto kao i za klonulost koja nastupa na ledenjaku, t. j. atmosfera je bila prezasićena vlagom čime je isparivanje znojenja spriječeno, pa kao posljedica nastupaju pojačani simptomi klonulosti.

Individualne razlike. Ovdje izložena iskustva pokazuju, međutim, znatne individualne razlike s obzirom na manjak kisika u velikim visinama. Zapaženo je, da su mnogi od nas mnogo teže disali nego li drugi. Neki je trpio od glavobolje, a drugi nije; neki je izgubio osjećaj okusa a drugi nije; neke je morila besanica na razmjerno niskim visinama, dok su opet neki mogli spavati i u najviše položenim logorima. Svi smo bili jednog mišljenja, da su nosači iz plemena Sherpa u svemu mnogo manje trpjeli nego li Evropejci. Posjedovali su naročitu snagu nošenja tereta, pa su sa teretom napredovali jednako brzo kao i penjači koji nisu nosili nikakav teret. Nisu bili jače građeni od naših ljudi. Po svemu je izgledalo da je njihova stvarna snaga manja nego li kod naših ljudi, ali je tim veća bila njihova sposobnost za nošenje tereta. To se pripisuje njihovom stalnom stanovanju u visinama od 4.000 do 4.500 m, te činjenici da običavaju prenositi terete preko raznih sedla Himalaje u visini od 3.600 do 4.750 m.

Kisik. Postavlja se pitanje u kojoj mjeri udisanje kisika odstranjuje ovdje opisane simptome? S teoretske strane morali bi očekivati naročitu korist. Poznata nam je njegova velika vrijednost kod uspona zrakoplovima u kojima čovjek ne bi mogao doseći velike visine bez udisanja kisika. U tom je pogledu, međutim, naše iskustvo nezadovoljavajuće. Dvojica penjača, koji bi nam po ovom pitanju mogli dati mjerodavno mišljenje, poginuše u gorju. Penjač Bruce upotrebio je kisik kod uspona na North Col, t. j. na visini od 6.300 do 6.960 m, ali nije zapazio neku naročitu korist. Penjač Odel upotrebio je kisik na istoj visini i smatra, da mu nije pružio nikakvo olakšanje. Kasnije ga je upotrebio na visini između 7.500 i 8.185 m, pa drži, da mu je kisik olakšao disanje i smanjio umornost nogu. Mišljenja je, da mu je kisik pomogao održati toplinu tijela. Međutim upotreba kisika prouzrokuje sušenje grla, a to je izazivalo kašljanje. Napustio je kisik na 8.185 m i silazio je bez njega bez poteškoća.

Aklimatizacija. Prelazim na problem aklimatizacije. Naš uspon na plato bio je postepen i stoga praćen aklimatizacijom, pa smo s tog razloga jedva osjećali poteškoće. Mi smo se udobno osjećali na visinama u kojima bi nas sigurno zahvatila vrtoglavica, kad bi se do njih naglo uspeli.

Sam kontrast bit će još očitiji ako usporedimo naš polagani uspon sa uspinjanjem u zrakoplovu. Godine 1875. uspeo se Tissandier sa svoja dva druga zrakoplovom u Parizu. Bili su snabdjeveni kisikom, no nisu bili u mogućnosti da se posluže njim. Tissandier se onesvijestio u visini od 8.030 metara, a kad je došao k svijesti, zrakoplov se spuštao. Njegova dva druga bili su mrtvi. Zrakoplov je dosegao visinu od 8.450 metara. Tu se radilo o naglom usponu bez aklimatizacije. Posljedica je bila smrt na visini između 8.000 do 8.400 metara, iako su zrakoplovci mirno sjedili u gondoli. Usporedimo ovaj slučaj sa postepenim usponom na Mount Everest. Penjači su bez upotrebe kisika dostigli visinu od 8.400 m, dakle po prilici visinu na kojoj je u zrakoplovu nastupila smrt. Ali na toj su visini penjači još bili u stanju da vrše stvarne napore; nije bilo znakova nesvjestice; mogli su s obzirom na prilike dobro spavati na nešto manjoj visini, a udobno su se osjećali dok su mirovali. Razlika kod oba uspona je posljedica aklimatizacije bez koje bi svaki pokušaj uspona na Mount Everest bio uzaludan. U stvarnosti uspon zrakoplovom kao i pokušaji sa zatvorenim gondolama sa stalnim pritiskom atmosfere ne mogu se uspoređivati sa uslovima postepenog penjanja.

Naročito je, nadalje, zapaženo da se ljudi, koji su već boravili u velikim visinama, mnogo lakše i brže aklimatiziraju nego li oni, koji prvi put dolaze u veće visine. Sve opisane simptome su novajlije kudikamo teže osjećali. To je s praktične strane veoma važno, jer će se, kod istih uslova, penjači, koji su već boravili u velikim visinama, prije osposobiti za uspon nego li novajlije.

Do koje visine će nam aklimatizacija pomoći? Boravak na visini od 6.400 m kroz mjesec dana omogućio je jednom od penjača, da je pri kraju mjeseca trebao polovinu vremena manje za uspon do slijedećeg više položenog logora. Penjač Odel ostao je deset dana na visini od 6.960 m i dnevno se bolje osjećao u pogledu disanja. Mora se, međutim, napomenuti, da za vrijeme aklimatizacije nastupa istovremeno i fizičko pogoršanje. Iako se tijelo svakim danom sve više priučava na visinu, ono usporedno gubi i na težini i na jakosti. Postavilo se pitanje, da li je dovoljno da se postigne aklimatizacija za visinu od 7.000 do 8.700 m, pa da takva aklimatizacija omogući uspon i preko 8.700 m. Držim, da bi većina naših penjača odgovorila pozitivno. Dvojica su od njih dosegla visinu od 8.400 m zahvaljujući svojoj prirodnoj sposobnosti za aklimatizaciju.

Kasnije posljedice. Treba nešto reći i o posljedicama koje slijede poslije duljeg boravka u velikim visinama. Svi su penjači bili pregledani prije nego su napustili gorje. Kod svih su se pokazivali znakovi proširenja srca u većoj ili manjoj mjeri. Svi su oslabili. Svi su znatno izgubili na težini, a isto tako i nosači. Oni članovi ekspedicije, koji su pretrpjeli teške ozebine, morali su se podvrći naročitoj liječničkoj njezi kroz nekoliko tjedana nakon silaska s gorja. Ozebine su se javljale u dva razna oblika i to ili mokra vrsta sa velikim prištevima punim tekuće tvari ili suha gangrenasta vrsta. Sljepoča od snijega zahtjevala je također liječničku njegu. Interesantno je, da je penjač Norton na dugo vrijeme oslijepio nalazeći se u visini od 8.400 m na stijeni na kojoj uopće nije bilo snijega. Držao je s tog razloga nepotrenbim da upotrebimo zaštitne naočale, a slijedećeg je dana postao potpunoma slijep: Sunčane zrake u tom visinskom rijetkom zraku uzrokuju jako oštećenje očnog živca, čak i onda kad se odbijaju od tamne stijene.

Prema svemu što je rečeno, život u velikim visinama ima za posljedicu fizičko pogoršanje. Pobiljanje slijedilo je povratkom u bazni logor i to odmah sa povećanim apetitom i dobrim snom. Konačno kad smo sišli u Rongshar dolinu, koja se nalazi u ugodnoj visini od 3.400 m, svi smo se naglo oporavljali.

Zaključci. Treba kazati i koju riječ o tom da li postoji mogućnost uspona na sam vrh Everest? Već 1916. god. dr. Kellas pokazao je krivulju lučenja oxy-haemoglobina u krvi. Na ovoj krivulji zasnivao je mogućnost penjanja na visine poznatih visokih planina, pa je postavio slijedeći zaključak: »Ta je krivulja veoma sugestivna. Ona pokazuje da postoji neznatan napor za penjača kod uspona do 3.400 m, a napor postaje znatniji kod visine od oko 5.000 m; treba međutim prijeći visinu od 6.600 m, da se krak krivulje počne naglo dizati i da opomene penjača da treba voditi brigu oko prilagođivanja novom atmosferskom ambijentu. Kod visine od 6.960 m krivulja postaje još strmija, a srčanost penjača doći će u pitanje kod 7.500 m, jer je na tom mjestu krivulja najstrmija. Svakih dalnjih 300 metara znači ogromno pojačanje napora, pa će penjač u blizini vrha Mount Everesta po svoj prilici istrošiti posljednje rezerve aklimatizacije i svoje snage«. Ova je dedukcija bila učinjena još prije prvog uspona na Everest, a ja držim da ju nakon prijašnjih i našeg praktičnog iskustva možemo sa sigurnošću potvrditi.

Držim, međutim, da će penjači stupiti na vrh Mount Everesta i bez pomoći kisika. Iako su fiziološke teškoće nedvojbeno vrlo velike i teške ipak ih se može svladati. Treba pogoditi pogodne vremenske uslove, povoljnije nego što smo mi imali. Penjači moraju biti naročito dobrog zdravlja i da prođu prvakasn trening. To će morati biti ljudi koji posjeduju snagu izuzetne izdržljivosti sa prirođenom sposobnosti za punu aklimatizaciju.

Preveo Dr. L.

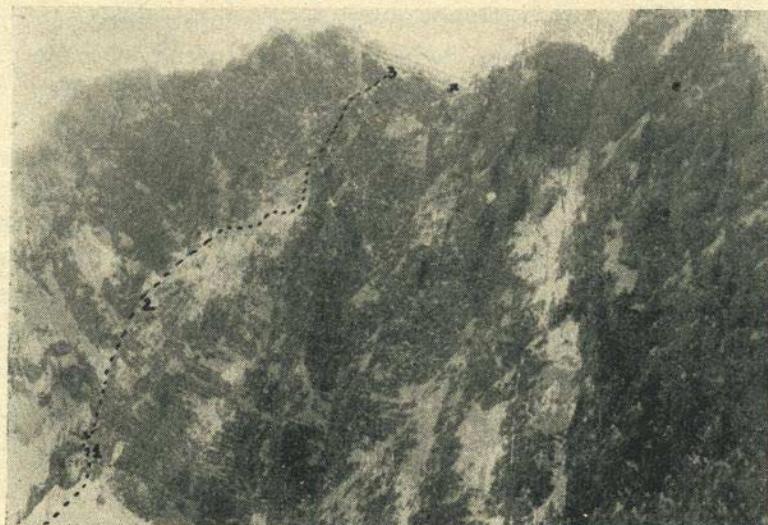

Po stijenama iznad Tamara

(Prvenstveni uspon sjeverozapadnim rubom Travnika)

Vlak je zazviždao kod posljednjeg zavoja prije Planice i teške su kočnice zaškripale.

Naše oči uprle su se i nehotice u stijene koje se uzdižu iznad te ugodne doline, za koju se može reći, da je jedna od najljepših alpskih dolina naše domovine. Šuteći smo se smučali prema Tamaru. Tek

Stijene Travnika

Foto: M. Šavelj

ponekad pala je koja riječ, ali do pravog razgovora nije moglo doći, jer smo neprestano gledali u te strme stijene, a misli su letjele do prevjesa, tamo se zaustavljale i opet hrlile do vrhova.

Drugog smo dana teška srca napuštali ovu dolinu neobičnih ljepota, koja nas se tako duboko dojmila. Vlak nas je odvezao iz nje, ali su ostale uspomene, koje su kovale i iskovale — plan.

Na Uskrs bili smo Janez Frelih i ja već rano na putu po šumskoj stazi prema Tamaru. Bili smo živahni i veseli, tako da nam se na večer nije dalo spavati, vjerojatno zbog uzbuđenja.

Slijedećeg jutra već smo rano bili na nogama, tako da se je opskrbnica Lenca začudila kada smo je zvali već u 4 sata.

»Obično ste među zadnjima«, brundala je ona pospano, »što ste to opet danas naumili. No mi smo se nasmijali, i ne zadovoljivi njezinu radoznalost brzo smo se oprostili.

Petar nas je zamolio da i njega uzmemu sobom, pa smo se doskora sva trojica uspinjali po snježištu ispod Jalovca.

Stijena Travnika u svojim gornjim dijelovima upravo se je budila nakon duge zimske noći. »Ovdje ćemo početi« pokazao je prstom Janez zadnju sivkastobijelu glavu na lijevoj strani doline. Kanili smo ići po tako zvanom Tschadovom smjeru, kojega je on sam prepenjao ljeti 1911. g. Kako smo kasnije ustanovili, morao je Tschada biti veoma dobar i sposoban penjač.

Uspinjali smo se jedan za drugim po strmom snježištu. Sve je obećavalo da će biti lijep dan. Sunce se polako dizalo iza obzorja i mi smo nehotice na njega žmirkali. Doskora smo bili na vrhu glave. Prema dolini stršao je zamamljiv dugi nos strehe. Čuvali smo ga se, jer jedan nesmotreni korak odvezao bi nas »kraticom« u dolinu.

Navezali smo se užetom. Janez je obukao penjačice i pošao prvi; Petar je imao samo dereze i bio u sredini, a ja sa derezama i cepinom na kraju. Nakon nekoliko koraka bio je Janez u stijeni, dok sam ga ja osiguravao vodničkom zamkom na cepin. Doskora se uže napelo.

»Užeta imade još dva metra!« upozorio sam druga.

»To je dovoljno. Ovdje je lijepo stajalište, pa ću se odmah pričvrstiti.«

Začuli su se udarci kladiva, a onda poziv »naprijed!«.

Petar je sada trebao priječiti po uskoj polici do Janeza, koji je u penjačicama dobro prešao policu. No sa derezama nije se moglo preko police, pa je trebalo priječiti nešto niže i uspeti se preko snježne strehe ispod prevjesa gdje se nalazio metar široki snježni nanos. No postojala je opasnost da zajedno sa pločom ode sa stijene. Petar je tri puta pokušao prijeći, ali prvi koraci, kada je čovjek obično još nesiguran, doveli su ga u slabo raspoloženje.

»Momci, ja ne idem s vama. Nije mi do penjanja.«

Počeo se razvjezivati, pa smo doskora Janez i ja ostali potpuno sami. Petar se cepinom po snježištu vozio u dolinu, tako da smo ga doskora vidjeli još samo kao malenu točku.

Sada sam ja bio na redu. Osiguran samo s jedne strane, čvrsto sam bio uvjeren da će pasti, pa sam druga ponovno upitao, da li klin dobro drži. On me je uvjeravao da je čvrst. Pod prevjes sam još nekako došao, ali ovdje me je dijelio uspravan uski žlijeb — problem ovog mjesta — od prije spomenutog snježnog nanosa.

»Hoće li mi uspjeti?« pomislio sam spremajući se za skok. »Janez! Pazi, drži!« i već sam se bacio preko žlijeba. Zaškripao je snijeg i led pod nogama, a cepin je već bio duboko zabit u zrnati snijeg (firn) dok sam ja ostao visjeti na njemu. Uspjelo je. Još nekoliko metara i već sam bio kod druga.

Slijedeći dio puta do izrazito prevjesnog kamina vodio sam ja, a zatim sam opet osiguravao. Penjanje je ovdje išlo sporije, jer je prevjes bio gotovo bez oprimaka, a blijedoplavi led oštro je rezao ruke.

Janez je počistio snijeg sa ledene ploče i zabio klin. Sada sam ja trebao poći za njom s naprtnjačom, koju smo izmjenjivali kod svakog stajališta. No sa derezama nije se dalo proći, a nisam se mogao leđima upirati u kamin kao što je to drug učinio, radi naprtnjače.

Janez je već postao nestrpljiv, pa je na užetu načinio nekoliko vodničkih užeta, pomoću kojih sam se uspeo do njega.

Zaokrenuli smo u desno, napredujući po snježnom i zaledenom žlijebu prema njegovu vrhu. Tik ispod vršnog dijela prešao je žlijeb u prevjesnu ledenu kaskadu.

»Ovdje neće biti moguć prolaz« mislio sam razgledavajući teren. Janez mi je odozdo povikao neka skrenem više lijevo. No alpinistička tvrdoglavost već je stara stvar. Led me je mamio, pa sam zabio klin, ubacio uže u karabiner i pozvao druga:

»Janez! Sada pazi!«

Kladivom sam u ledu pravio stepenice, zabijao šiljak cepina u led, te se polako pomicao prema gore. Doskora sam zabio i drugi klin, a kad mi je put prepriječila nosasta izbočena stijena, morao sam zabititi i treći klin.

Vršcima prstiju jedva sam dosegao rub nosa. Da sam bio još dva decimetra više, lako bi je obuhvatio i sve bi bilo u redu. Digao sam se na prste, tako da sam dlanovima dosegao rub na obim stranama, ali sam se morao brzo spustiti, jer me sami dlanovi nisu mogli držati. Jedva sam derezama opet dosegao stajalište.

Sjetio sam se dra Juga, koji je negdje pisao, da se je bacio do oprimaka.

Još jednom razgledao sam položaj, privukao si dosta užeta, isprobao klin kladivom i bacio se u zrak.

Čvrsto sam obujmio rukama stijenu, dok mi se tijelo zibalo nad ponorom. Doskora sam čitavim tijelom bio na vrhu nosa, koji se gore raširio u glatku ploču.

»Već sam na sigurnom«, doviknuo sam Janezu. On je doskora bio iza mene. Sada smo izmjenično napredovali još za nekoliko dužina užeta.

Pred nama se pružilo strmo snježište 70° nagiba. Trebalo je raditi duboke stepenice, tako da me Janez u penjačicama i bez cepina može lako slijediti. Na kraju snježnika sjeli smo da malo otpočinemo.

Pri usponu

Foto: M. Šavelj

Ispod nas, na snježištu ispod Jalovca, brzo su se micale male točkice — smučari, koji su se u velikim lukovima spuštali sa Kotovog sedla. Upotrebili smo bežični telefon, i upitali ih koliko je sati.

»Pola tri« odjeknulo je od stijena, kao da nam one odgovaraju.

»Bit će dovoljno vremena«, rekao je Janez razgledavajući naš daljnji put. »Izgleda da smo najteže već prešli.«

Neko smo vrijeme još sjedili, gledajući u prevjesni, dvijestomesarski oštri rub Jalovca, koji čeka da ga netko ponovno prepenje. Zbog njega imao je već i sud posla. Prije 16 godina prvi su ga puta prepenjali Slovenci France Ogrin i Igor Omerza. Skoro iza tog prešli su ga u varijanti poznati talijanski penjač Comici i Lipovec sa drugaricama. Sud je odlučivao kome ide prvenstvo, ali tek g. 1948.,

kada je uspon bio ponovno ponovljen, moglo se ustanoviti, da prvenstvo pripada Ogrinu i Omerzu, a smjer Comici-Lipovec je samo varijanta.

I mi smo mu, sjedeći u stijeni, obećali posjet. Obećanja u stijeni su za alpiniste sveta i moraju se izvršiti.

Polako smo nastavili put rubom, koji je već gotovo bio sasvim položit. Doskora smo prešli u desno i stupili u kamin. Drug u penjačicama išao je po njegovom rebru, dok sam ja sa derezama išao kroz kamin po snijegu. Našao sam se pod velikom snježnom strehom, koju sam probio cepinom, a zatim zabivši ga do lopatice u snijeg, potegnuo se preko strehe. Stijena je bila iza nas. Snažan stisak ruke učvrstio je drugarstvo, koje je u stijeni zbližilo već toliko ljudi.

Na vrhove je već padaо mrak. Izvadili smo malo svinjskog mesa da založimo, ali nismo imali pravog teka, nego smo samo osjećali žedu. Hodali smo još kojih četvrt sata, a onda se potpuno smračilo.

Nisam bio željan noćnog hodanja, jer su mi bili previše svježi utisci sa Turske gore, kada sam u mraku pao gotovo 100 m preko stijene, pa sam zato predlagao da pričekamo pun mjesec. Legli smo tjesno se pritisnuvši zajedno, no sjevernjak je rezao sve do kostiju. Kada je mjesec bio već visoko na nebū, spremili smo se na polazak, jer nam je već bilo veoma hladno.

No činilo mi se da je još uvijek premalo svjetla. Drug je počeo bacati kamenje preko stijena da se malo ugrije, a onda smo od kamena izgradili metar visoku ogradu za bivak. Unutar ograde bilo je prijatnije. Po mjesecu smo brojili sate, te tjesno stisnuti čekali dan.

U želucima nam je krulilo, kada smo se »probudili«. Tek smo sada osjetili glad. Četvrt sata smo hodali natrag, da bi našli odbaćenu, već na pola izglođanu kost. Sretni smo bili da smo mogli brusiti zube na smrznutoj kosti, jer mesa na njoj više nije bilo.

Lagano smo se spuštali prema Galičici. Putem preko Velike Duine došli smo do Jalovčevog kuloara i odande doskora stigli u kuću.

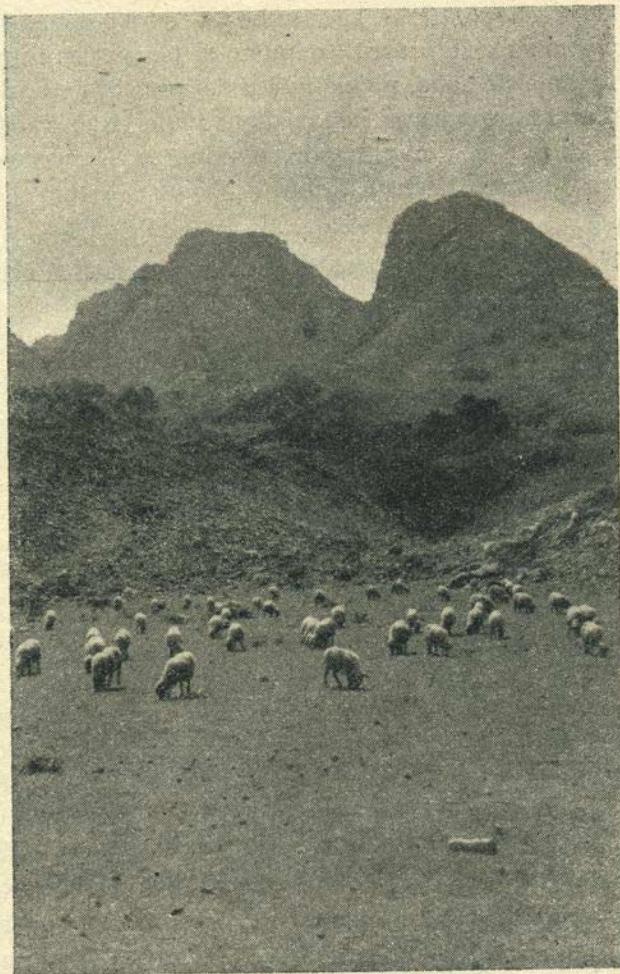
Tura je uspjela...

No Jalovec nas je izazovno gledao svojim rubom, dok smo putem sve više odmicali od doma.

»I k tebi ćemo još doći«, prišapnuli smo mu kada nam je kod zadnjeg zavoja nestao ispred očiju.

Krešimir Mihaljević:

Sjećanja na hercegovačke ovčare

Stado pod Velikim Osobcem na Prenju

Svi oni, koji su u ljetnim mjesecima, makar jedamputa u svojem životu, gonjeni nezasitnom planinarskom strašcu, zavirili u kutak naše domovine, što ga zovemo Dinarskim planinama, dobro ih poznaju.

Ja ih isto znam, upoznao sam ih na Čvrsnici, jednako tako dobro kao i osam mojih drugova sa kojima sam tamo bio.

Duboko dolje u pojasu bjelogorične šume ih još nema, ali zato visoko odozgora već dopiru do ušiju zvukovi klepaka ovna predvodnika, koji kroz klekovinu i kamenu pustoš vodi sigurno i uporno svoju četicu u potrazi za što sočnijom travom, koju im je ljetna žega u dolini tako nemilosrdno uskratila. Najviše još par sati daleko, i već se nađe i na pastirske nastambe — stanove, koji već od početka lipnja nisu više prazni i napušteni, jer su u njih došli ovčari, kao već godinama do sada, napustivši u dolini svoj dom, da sa svojim stadom u planini proborave dobar dio godine. Kao što to oni rade u Čvrsnici, slučaj je i na drugim planinama Dinarskog područja (na Velebitu, Vlašiću, Prenju, Čabulji, Vranu i t. d.)

Živjeli smo s njima iz Peharovog, Kulidžanovog i Josipovog stana punih dvadeset dana i mnogo su nam pričali o sebi i svojem životu.

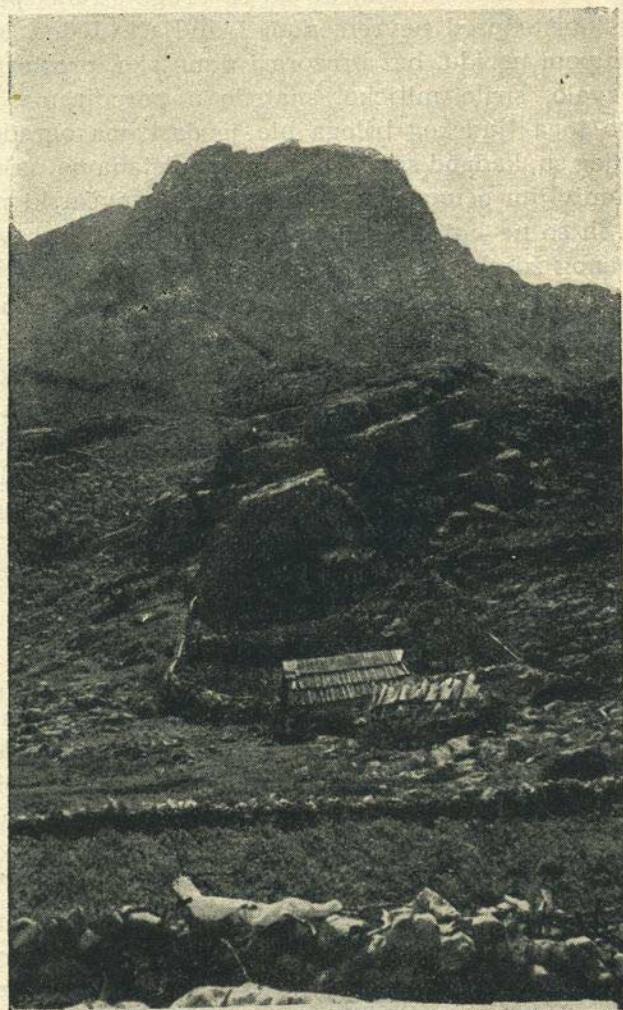
Planinski predjeli Dinarskih planina, sa svojim podesnim smještajem i klimatskim prilikama, pružaju stanovništvu podno njih povoljne uvjete za uzgajanje stoke, u prvom redu ovaca. Za vrijeme kišnih i hladnih dana u jeseni i zimi boravi njihovo blago u dolini po stajama hraneći se spremlijenom hranom. U proljeću ili početkom ljeta izgoni se blago u planinu, gdje ostaje sve do jeseni.

Sam polazak kao i boravak u planini vezan je uz razna vjerovanja i običaje, koje je interesantno iznijeti.

Nadolaskom proljetnih dana pojavljuju se i prve brige oko svladavanja svih predradnja u vezi s njihovim odlaskom u planinu. Mjesecima traju njihovi dogовори, a tada konačno izaberu i jednog vođu ove buduće seobe blaga u planinu, koji preuzima vodstvo nad cijelom družinom i blagom. Taj izabrani gospodar ili gaza je iskusni stariji pastir, kojemu se svi pokoravaju, a on je pak dužan polagati račun o troškovima i gospodarenju, ako to ostali članovi družine od njega zatraže. Kako pak sam nije u mogućnosti da izvrši sve dužnosti u planini, izabire on sebi pomagače, i to: harambase, koji mu pomažu svojim dobrim poznavanjem planine i paše za vrijeme polaska kao i boravka visoko gore na stanovima, nadalje pridnake ili viceharamble, koji za vrijeme polaska imaju svoje mjesto pred stadom zadržavajući ovce, nadalje krilaše, pastire, koji čuvaju stado sa strana, i konačno sakupljače, kojima je dužnost da idu za stadom pazeći, da se koja ovca ne bi izgubila.

Seljaci pak, koji sami ne odlaze ljeti sa svojim blagom u planinu, povjeravaju svoje blago tom izabranom gospodaru, koji ga povede zajedno sa ostalima u planinu.

Kada je sve to ugovoreno i obavljeno polazi se tada u planinu. To je obično polovicom lipnja, i tada sa ugovorenog mjesta kreće katkada i više hiljada ovaca sa svojim čuvarima na dug i naporan

Pastirski stan sa torom na Prenju

put, više puta i od nekoliko dana. Hrana i potrepštine za ljude, koji ostaju daleko od svojih kuća i po nekoliko mjeseci, prevoze se kolima do pod planinu, a tada se pretovaraju na magarce i prenose na određeni stan u planini.

Tko se ne sjeća Peharovog stana ako ga je kada već vidio? U malenoj uvali, zarasloj visokom travom punom zmija, okružen sa tri strane kamenim liticama, načinjen od kamenog zida visokog do pojasa sa jedne strane, i krovom od rijetko sabijenih dasaka, naslođenim koso od zemlje na kameni zid sa druge strane, predstavlja je jedino sklonište pred nevremenom i divljači. Jedna jedina prostorija, sa rupom u zidu, bez prozora i dimnjaka, prostorija u kojoj se jelo, spavalо, sirilo mlijeko, snatrido o porodicama u dolini i uzdisalo. Do toga ljudskog brloga bio je daskama ograđeni tor za ovce oko kojeg su, kad god smo prolazili mimo stana na naše penjačke pohode, poludivljim očima režali na nas veliki ovčarski psi.

Zar da ih se ne bojimo kada su dan ranije otjerali vuka sa na pola razderanog ždrebata?

Poviše stana ležalo je malo tužno vrelo, sa malom lokvicom mlake vode.

Ni Kulidžanov stan nije bolji, u njemu stanuju zajedno ovce i koze, ljudi i žene, a isto i zdrava, crvena Hercegovka pastirica, koju smo uvijek redovito nalazili pod stijenama Pešti-brda, a ipak nam je bio ugodan, kada smo već skoro promočenih odijela od iznenadnog pljuska pod Gavranićem jedva utekli među ovce, koje su zadovoljno lizale naša mokra i uznojena tijela.

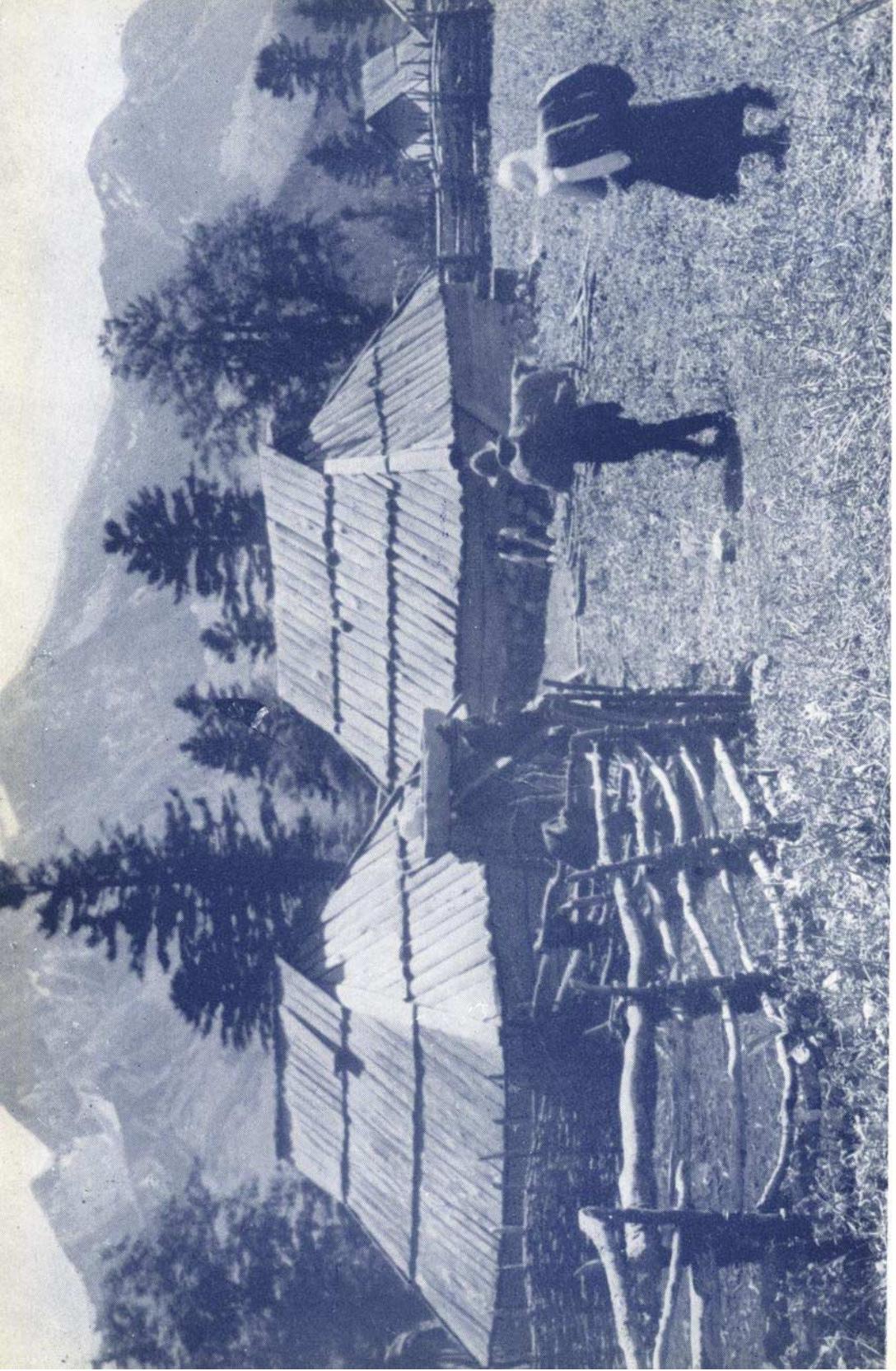
Kućanstvo, red i brigu oko čobana, kojih znade biti i do dvadeset, vode jedine ženske osobe: gospodarica ili maja, koja je obično gospodareva žena i njezina pomoćnica vicmaja.

Kao što se i ovce dijele na muzenice, jalove i janjce, tako se i njihovi čuvari dijele na muzničare, jalovare i janjčare. Muzničari i janjčari svakodnevno u rano jutro odlaze na pašu, ali odijeljeno, i vraćaju se predvečer sa ovcama u tor, dok jalovari naprotiv sa jalovim ovcama ostaju čitavo vrijeme boravka u planini odijeljeni od stana, te im se hrana, voda i ostalo donosi dnevno na magarcu ili na koji drugi način.

Navečer, još prije zalaska sunca, ovce su već pred torom. Tada vicmaja iznosi posude iz stana u strugu, mjesto u toru, koje je posebno određeno za mužnju, a janjčari puštaju ovcu po ovcu, koju muzničari pomuzu i tada puste u tor. Kada je s time završeno puštaju se k ovcama i janjci, koji su za vrijeme mužnje odvojeni, i koji, našavši svoju mater, posišu još preostalo mlijeko. Doskora je u toru mir, tek oko torna tiki topot psećih šapa odaje znak neprekidne budnosti i vjernosti.

Nakon mužnje sakupe se janjčari i muzničari na večeru, koja je skromna, gotovo uvijek mlijecna, a tek veoma rijetko mesna. Poslije večere nakupe vode za sutrašnji dan, ako je u blizini izvor,

Pustinské stenové pod Magličem

a ako nije, služi im za piće otopljeni snijeg, kojega katkada donose sa veoma udaljenih snježišta, i tada polijegaju pod vedrim nebom na udaljenost od oko dvadeset koraka, načinivši kao neki obrambeni obruč oko tora. I tako to traje mjesecima ...

Ovca je čobaninu imovina, briga i veselje. Zato i nije čudo, da je on tako budno čuva i brani osobito od njihovog najvećeg neprijatelja — vuka. Posebnim načinom zavijanja, t. zv. a k a n j e m, kamenjem i vatrom brani on svoje blago od neprijatelja, koji mu je napao tor. Izvan tora je on nemoćniji i tokom ljetne ispaše nanesu mu vuci dosta štete. Kada već posjeti vukova postanu prečesti, a pojavi li se i kakva bolest među blagom, spremjan je pribjeći u tom slučaju čobanin i praznovjerju. Ugrize li ovcu zmija, čobanin joj šapće u uho tajne riječi i molitve vjerujući, da će to ovci pomoći. Slomi li pak ovca nogu, čobanin će joj nogu naravnati, i staviti među dvije dašćice — b l a g e, na koje će se ona oslanjati, dok ne ozdravi. Vrlo često liječi čobanin ovcu i na taj način, da joj zareže vrh uha, i tada udara štapićem po rani, da iz nje isteče što više krvi. Ovca se zakolje samo u slučaju bolesti, i tada se meso upotrebi za hranu, a od kože gospodar napravi mješinu, koja pripada vlasniku ovce.

Dolaskom prvih kiša koncem ljeta nadošlo je i vrijeme priprema za povratak u dolinu. Jalovari stižu sa svojim stadima do stanova, te započinje sređivanje i obračunavanje. Prije povratka obavi se još i šišanje ovaca, kojima se ostavi malo vune tek na leđima za zaštitu od hladnoće, kao i za raspoznavanje. Za raspoznavanje ovaca služi i naprava slična klještima, z u m b a, kojom se probuši uho ovce različitim znakovima (krug, trokut, X, V i drugo).

Po povratku u dolinu ovce se vraćaju vlasnicima, a na dogovoren dan se opet svi sastanu da sklope račun i da podijele tako zvani s m o k. Dioba je jednostavna Na svakih osam grla ovaca dobije se određena količina sira, skorupa i vune, dok se za trud i brigu daje gospodaru ili maji po koja mješina ili nešto veći dio smoka. Seljaci pak, koji su stadu samo priključili ovce, a nisu bili na ispaši, isplate nagradu čobaninu, tako zvani č o b a n l u k i ne traže smoka.

Tako se je iz godine u godinu ponavljao taj njihov polunomadski život, opor, mukotrpan i pun svakidašnjih tegoba. Susretali su nas uvijek dobroćudno, tvrdih i preplanulih lica od preživjelih planinskih oluja i nepogoda, na oko odbojno i neprijateljski, ali je u unutrašnjosti kucalo toplo srce, spremno da i od onoga malog što je imao podijeli i najmanju mrvicu. Bili su nam dragi i blizi, osjećali smo njihovu privrženost kada smo silazili do njihovih stanova po svježe mlijeko, ili kada su dolazili k nama na planinarsku kuću po prazne kutije konzerva, a i tada su sigurno mislili o nama, premda

smo im bili kada nejasni i nerazumljivi, kada smo u velikom polukrugu u predvečerje zaobilazili njihov tor bojeći se njihovih pasa. Priprosti, elementarni, kao i priroda u kojoj su boravili, provodili su jezovito skroman i jednostavan život, pun svakodnevnih odricanja i najokrutnije borbe za samoodržanje. Danas taj život pripada već prošlosti. Danas iz stočarskih zadruga u dolinama odlaze njihove brigade visoko gore u planinu, isto kao i nekada, ali je njihov pogled u sutrašnjicu vedar i bezbrižan, a bojazan, da će četvrtinu godine morati gladovati otišla je u nepovrat.

Danas već u nejasnom sjećanju mislim na malu uvalu, zaraslu visokom i tvrdom travom i mirisnom kaduljom u podnožju Velikog Vilinca i Velikog Kuka sa veličanstvenom pozadinom udaljenog Pešti-brda, čiji su se rubovi stijene, u popodnevnoj sumaglici vrućeg srpanjskog dana, stapali sa vrhovima Čabulje iza njega. Sjećam se krupnog Hercegovca-gospodara (koji nam je nudio jedan kilogram duhana za jednu njegovu fotografiju na kojoj je bio sa dalekozorom), njegove družine, nestasnog blejanja janjadi, a nepravilno klepkanje zvonaca iz klekovine oko Janjičak vrela, kamo su se ovce sklonule pred neizdrživom vrućinom, još mi i danas odzvanja u ušima.

Već je dosta godina tome što sam se sa njima rastao pod Velikim Vilincem, nisam kasnije više vidio njihove sablasne vunene bunde. Ja ih nisam zaboravio, i sada sam isto tamo, umoran sjedim na malom vrelu na povratku sa Pešti-brda, polako ustajem i krećem uzbrdo prema kući pod Velikim Vilincem, mašući im rukom na pozdrav, možda i zauvijek. Tko zna da li su u to vrijeme neprekidno svake godine išli gore u svoje stanove? Ako nisu, bili su sigurno mislima gore, a tada su i mene našli, jer i ja sam bio tamo ...

VIJESTI

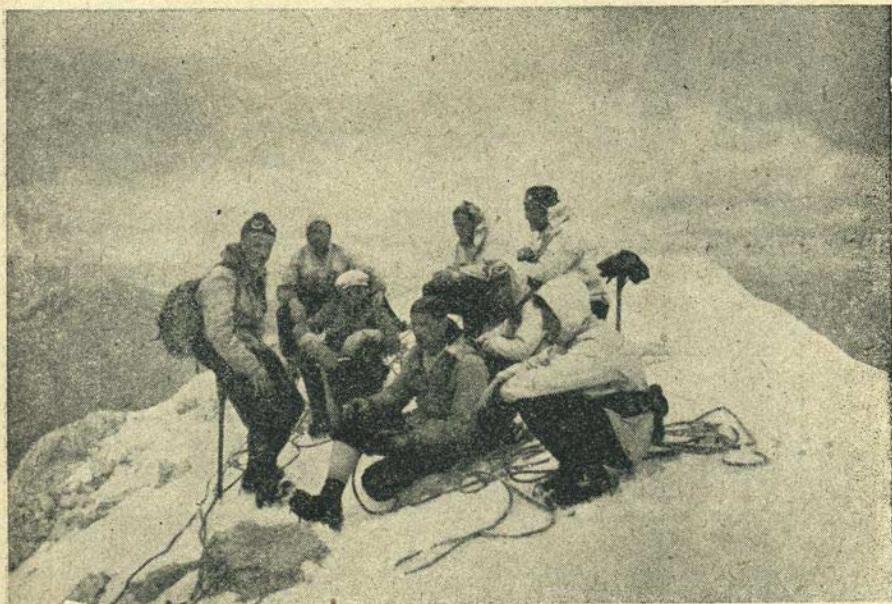
Dragan Šafar:

INSTRUKTORSKI ALPINISTIČKI TEČAJ PLANINARSKOG SAVEZA JUGOSLAVIJE

Planinarski savez Jugoslavije prištupio je kvalitativnom uzdizanju mladog kadra instruktora na polju alpinizma. U tu svrhu održan je na

se odazvali drugovi iz N. R. Bosne i Hercegovine, N. R. Crne Gore i N. R. Slovenije.

Dužnost vodstva tečaja povjerena je iskusnom alpinisti drugu Slavku Brezovečkom, tajniku Planinarskog društva Zagreb. Ostali instruktori bili su drugovi Krešo Mihaljević, Božidar Kirigin i Dr. Maks Plotnikov. Drug Brezovečki održao je sli-

Na vrhu Jalovca

Foto: M. Plotnikov

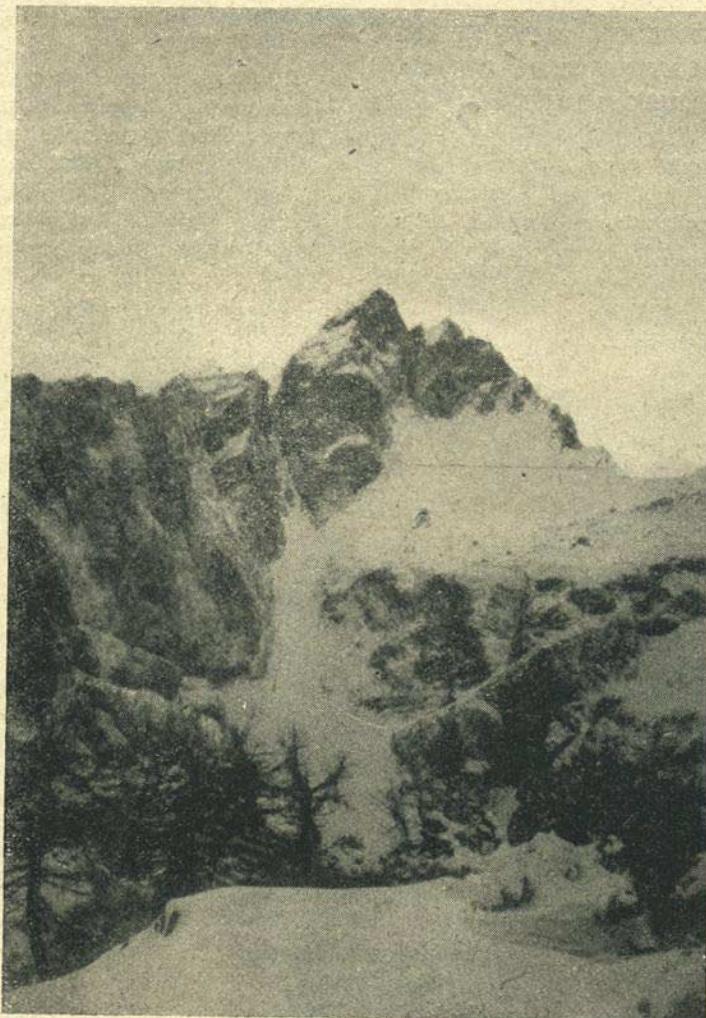
Vršiću u Sloveniji u vremenu od 4. do 15. travnja ove godine Savezni instruktorski alpinistički tečaj iz zimske alpinistike.

Bilo je predviđeno, da će instruktore dati N. R. Hrvatska i N. R. Slovenija, a svaka Narodna Republika po nekoliko tečajaca. Međutim nisu

jedeća predavanja: Razvitak fiskulturnog pokreta u novoj Jugoslaviji, njegov smisao i uloga, O zaključcima II. kongresa FISAJ-a sa osvrtom na nove organizacione forme u planinarstvu, O liku fiskulturnika, O opremi alpiniste, Opasnosti u planinama, Prva pomoć, Markacije, pu-

tovi, kuće i skloništa i Organizacija pohoda u visoke planine. Drug Milivoj Mihailević održao je predavanje o čitanju karata i orientaciji, drug Ki-

Milenković i Zvonimir Blažina, iz N. R. Makedonije Nikola Ančev, te iz N. R. Hrvatske Bogomir Kale, Silvije Fišter i Dragan Šafar.

Jalovec sa Sljemena

Foto: M. Plotnikov

rigin o vremenu, snijegu i lavinama, a drug Plotnikov o skijanju u visokoalpskim predjelima.

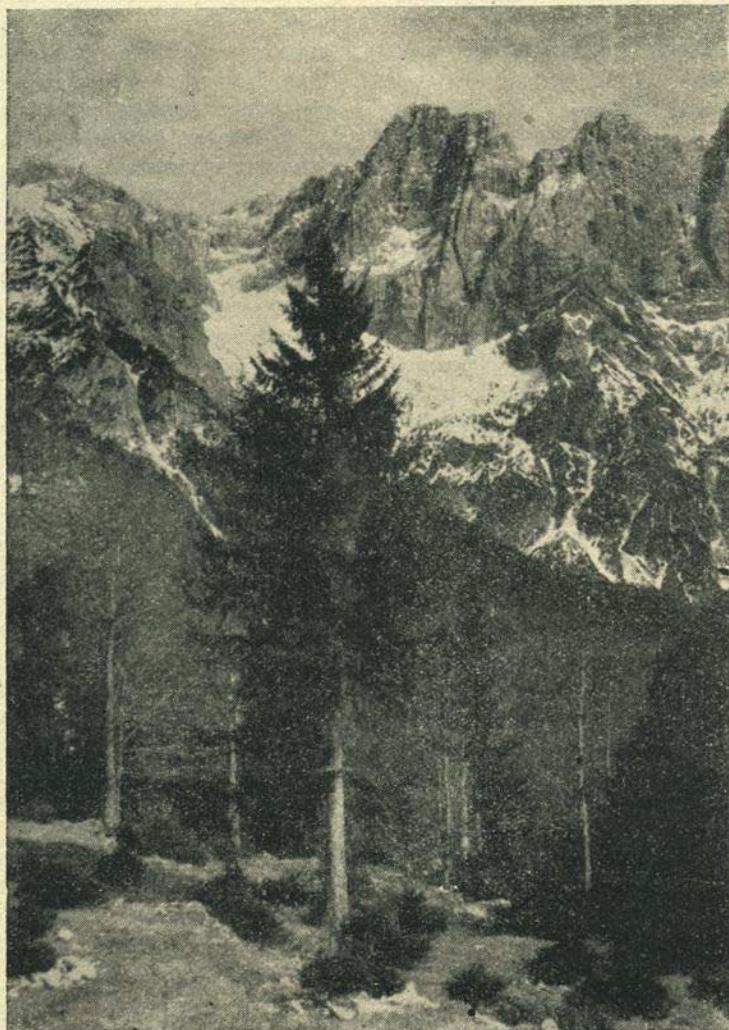
Tečajci su bili slijedeći drugovi: iz N. R. Srbije Milan Radović, Milan

Ekonom tečaja bio je drug Branko Živičnjak.

Svi tečajci sa velikim interesom i razumijevanjem pratili su predavanja svojih nastavnika, koji su im

poslijе teoretskog dijela na zoran način prikazali kako će se orientirati, kako će iskoristiti meteoro- loške podatke na sinoptičkim karta-

Iza svakog predavanja bile su plo- donosne diskusije u kojima su ži- vahnio učestvovali svi tečajci. Ste- čeno teoretsko znanje produbljivali

Škrlatica sa Vršića

Foto: M. Plotnikov

ma za predskazivanje vremenskih prilika u dotičnom kraju, kako se uči i svladava skijaška tehnička i t. d.

su na skijaškim i stjenovitim tere- nima u okolini planinarske kuće, te poduzimali lakše i teže uspone u susjedne planine.

Prvi uspon bio je na Veliku i Malu Mojstrovku, gdje su tečajci u potpunosti savladali tehniku hodanja sa cepinom i osiguravanje preko užeta. Slijedeći uspon na Prisojnik zahtijevao je više tehničkog znanja i izdržljivosti obzirom na svježe napali snijeg. Izlet na Sljeme pokazao je u kolikoj mjeri tečajci savladavaju skijašku tehniku. Uspon na Špic bio je dobar kondicioni trening prije uspona na Jalovec, koji je jedini pružio malo veći otpor u obliku mekog dubokog snijega, a mjestimično čistog leda. No uzalud. Naši tečajci dokazali su, da su sposobni savladati sve, što planinu zimi čini opasnom.

Poslije svakog uspona do kasno u noć tečajci su raspravljali o utiscima toga dana i stečenom znanju, a instruktori su ih ispravljali u pojedinostima kako na terenu, tako i u diskusijama, ako je bilo potrebno.

Drugarski duh bio je za cijelo vrijeme trajanja tečaja na visini, svaki je nastojao, da što više pridonese, kako bi tečaj u potpunosti uspio. A uspio je iznad svakog očekivanja. Danas ova sedmorica mlađih instruktora nakon uspjelog završnog ispita predstavljaju čvrst temelj našeg novog instruktorskog kadra, kojemu je najvažniji i najčasniji zadatak da stečeno znanje prenosi na ostale planinare, upotpunjujući i usavršujući njihovo znanje.

IZ ALPINISTIČKE SEKCIJE

P. D. ZAGREB

U zimskoj sezoni 1948/49 Alpinistička sekacija Planinarskog društva Zagreb nastavila je intenzivno s radom. Uz uspjehe na organizacionom polju mnogo se je radilo na terenu i svi su izgledi da je zimska alpinistika kod nas našla svoje vjerne sljedbenike. Usponi na snijegom

prekrivene vrhunce neodoljivo su privlačni i tko jednom upozna Alpe ukrašene snježnim plaštem, više ne odvraća svojih pogleda od njih. No zimski usponi zahtijevaju vrlo mnogo: precizno poznavanje terena, besprikornu opremu, fizičku kondiciju, savršeno vladanje zimskom tehnikom, a iznad svega pravilan drugarski odnos i odgoj pojedinaca. Sve su to zahtjevi koje se stavlja na požrtvovne alpiniste i koji su usmjereni, da odgajaju u duhu borbe, snage i poleta najmarkantnijih osobina naše današnjice. Bilo bi možda i suvišno spomenuti što takovi usponi pridonose predvojničkoj izobrazbi omladine.

Nastojanje sekcije da čim veći broj članova izđe na teren i bude osposobljeno za zimske uspone započinje već koncem novembra. Tada je na Dan Republike organiziran masovni izlet u Kamniške Alpe, s 40 učesnika. Usponima s Kamniškog Sedla na Branu i Planjavu, dana je mnogim mlađim drugovima prva poduka u posluživanju cepinom, derezama i osiguravanju užetom. U decembru organizira Planinarski savez Hrvatske instruktorski zimsko-alpinistički tečaj, čiju organizaciju vode uglavnom članovi sekciije. Tom prilikom vršeni su usponi na Jalovec i Prisojnik. Isto tako su članovi sekciije sudjelovali u organiziraju zimsko-alpinističkom instruktorskog tečaja Planinarskog saveza Jugoslavije koji se održao na Vršiću u mjesecu aprilu.

Tokom zime izvedeni su mnogi pojedinačni usponi većinom u Julijskim Alpama. Izvršeno je 7 penjačkih uspona i 31 zimski uspon na alpske vrhunce. Na Kleku su načinjena 3 penjačka uspona. U Julijskim Alpama su vršeni usponi na Jalovec, Prisojnik, Mojstrovku, Špic, Triglav i Škralticu, te penjački usponi na Malu i Veliku Poncu (Mar-

tuljšku). Značajan je uspon na Prisojnikovo Okno novim jeseniškim putem, izveden pod zimskim okolnostima od dvojice naših članova. Četvorica drugova izveli su isto tako pod zimskim okolnostima uspon Hanzovim putem na Prisojnik. U aprilu je jedna grupa od 6 drugova penjala sjevernom stijenom Triglava — Slovenskim smjerom. Istog mjeseca su članovi sekcijske izvršili filmsko snimanje penjanja stijenom Kleka. U maju je sekacija organizirala masovni izlet na Begunjščicu na kojem je učestvovalo 50 članova društva. Na Okiću i Kamenim Svatima se stalno vrše penjačke vježbe i upućuju se početnici u osnove penjanja. Sada se u Alpinističkoj sekcijskoj opaža velika živahnost i spremanje za ljetnu sezonu. Sekcija priprema penjački tečaj na Kleku za početnike kao i za svoje naprednije pripadnike.

Ozbiljne poteškoće u radu sekcijske pojavljuju se s pomanjkanjem opreme. Velikim prilivom zainteresirane omladine stara se užeta naglo troše i mnoga više nisu sposobna da im se povjere životi penjača. Iako su učinjeni mnogi napor da se nabave nova užeta, do danas se nije ništa uspjelo.

Članovi sekcijske mnogo surađuju u »Našim Planinama«, gdje u svakom broju sudjeluju s nekoliko članaka. Sekcija isto tako mnogo sudjeluje u radu društva. U januaru je sek-

cija priredila zabavu u prostorijama S. d. Dinama s lijepim uspjehom, a u martu je preuzeila organizaciju društvenog izleta Putnikovim vlakom u Planicu. Na proslavu blagdana rada 1. maja izašla je Alpinistička sekcija u cijelosti. U defileu prigodom proslave sudjelovalo je 30 alpinista i pripravnika. Članovi često obavljaju različite dobrovoljne radove u korist društva.

Na terenu su članovi sekcijske dolazili u dodir sa slovenskim alpinistima naročito iz Jesenica i Kranja, te su produbljivali s njima već od prije započete srdačne odnose. Tako je Planinarsko društvo iz Kranja pozvalo dvojicu naših članova, da učestvuju na njihovom alpinističkom tečaju u mjesecu februaru.

Sekcija broji 11 članova alpinista i 18 pripravnika. Oko njih je okupljen veći broj planinara suradnika i omladine koja se već nalazi u njihovim redovima te je stalno odgajana i podučavana. Službeno primanje za članove alpiniste i pripravnike vrši se nakon ispunjenja uvjeta propisanih saveznim pravilnikom za alpinizam. Sekcija održava sastanke svake srijede, na kojima se drže zanimljiva predavanja s područja alpinistike i rješavaju mnogi stručni, tehnički i organizacioni problemi. Sastanci su dobro posjećeni i na njima se opaža veliko zanimanje članova P. d. Zagreb.

F.

Iz planinarskog vodiča Dr. Josipa Poljaka

(Nastavak)

Flora i vegetacija

Vegetacija utječe najviše na lice stanovitog kraja. Nepregledne livade naših nizina, velika žitna polja i gусте, neprohodne šume posve se drukčije doimaju posmatrača, nego krševiti goli predjeli, na kojima svagdje proviruje sivi kamen. Ako se igdje vidi utjecaj vegetacijskog pokrova na fizičnomu kraja, to se jasno vidi u Velebitu. Gledamo li Velebit s kopnene strane, to nam se ukazuje prijatan, pitom. Svagdje se vide šume, a iz tih šuma proviruju pojedine veće skupine kamenja, vide se manja točila i koče se privlačive stijene. Velebit uza svu svoju veličinu ne razlikuje se mnogo od naših nižih brda. Posve drukčije izgleda Velebit s mora. Gledamo li s otoka Paga ili dalmatinskog kopna, to nam se diže pred očima veleni sistem, gol i pust. Visoka vegetacija posve manjka, a svagdje proviruje sivi kamen, dižu se kukovi, ruše velika točila, a kad se nad njim dignu još bijeli oblaci bure, zazuji zrakom vjetar i zapraši more, tada se doživi nešto takovo, što se u šumovitom kraju ne može doživjeti. Kontrast između kopnene i morske strane vidi se osobito jasno u Južnom Velebitu. Uspinjemo li se iz Sv. Roka na Sv. Brdo, prolazimo krasnom bukovom šumom, a kad se približavamo sedlu, šuma biva sve niža i gubi se doskora posve, a pred nama u dolini puca pogled niz daleku pustoš, veliko kameno polje, iza koga se blista modro more, oplakujući gole otoke. Pogled sa Sv. Brda prema sjeverozapadu pokazuje nam, da su svi obronci okrenuti k moru, goli i samo u uvalama i dubokim paklenicama na zaštićenim mjestima vidi se šuma.

Srednji je Velebit pitomiji. Već sa Visočice vide se i prema jugu bukove šume, a još je ošumljeniji kraj oko Sugarske Dulibe. Onamo su još samo ogranci prema moru goli. U Sjevernom Velebitu nalaze se u nutrinji krasne velike šume jele, smreke i bukve. Putujući Likom ili dolazeći od mora čovjek se upravo čudi kad dolazi u Štirovaču. Krasne jele i čunjevite smreke, a između njih svijetlo zelenilo bukve toliko djeluje na čovjeka da jedva vjeruje, da se sve to nalazi par kilometara udaljeno od najveće pustoši. Vegetacija karakterizira dakle u prvom redu svaki kraj.

Biljke ne žive zasebno, već one čine zadruge i te zadruge upoznao je najprimitivniji čovjek i nazvao ih imenima šuma, klekovina, kamenjara, livada i sl. Dakako da je naučni svijet dalje lučio zadruge u niže jedinice, koje živu u najrazličitijim prilikama. Druge su prilike biljnih zajednica na podnožju Velebita, na obali morskoj, druge na njegovim vrhovima. Ondje stalna topilina, ovdje najveće promjene u ekstremima temperature. Dok se na vrhovima blista snijeg, dotle se u moru već davno kupaju stranci i traže sjene u krošnji zimzelenu stabala.

Zimzelene zadruge ograničene su međutim samo na usku obalu mora, a na njih se nadovezuje krška šuma ili takozvana šuma crnoga jasena, koja seže do visine od 980 i 1000 m.

